

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

Қўлёзма ҳуқуқида

УДК: 338(100)+33(510)

АСАДУЛЛАЕВА ИНДИРА РУСТАМОВНА

ХИТОЙ ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТИГА ГЛОБАЛЛАШУВНИНГ
ТАЪСИРИ: УМУМЖАҲОН ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА НАМОЁН БЎЛИШ
ХУСУСИЯТЛАРИ

08.00.11 – Хорижий мамлакатлар иқтисоди ихтисослиги

Иқтисод фанлари номзоди
илмий даражасини олиш учун диссертация

АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент- 2006

33M(043.3)
A-82

Диссертация Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Ташки иқтисодий фаолият” кафедрасида бажарилган

Илмий раҳбар
Иқтисод фанлари доктори, академик С.С. Гуломов

Расмий оппонентлар:
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган Фан арбоби, иқтисод фанлари доктори,
профессор Р.Х. Шодиев

Иқтисод фанлари номзоди, доцент А.М. Алимов

Етакчи ташкилот: Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг
Иқтисодиёт институти

Диссертация ҳимояси 2007 йил “___” ЭЗМИ соат _____ да
Тошкент давлат иқтисодиёт университети қошидаги иқтисод фанлари
доктори илмий даражасини олиш учун диссертациялар ҳимояси бўйича
Д067.06.01 рақамли Ихтисослашган Кенгаш йиғилишида ўтказилади.
Манзил: 700063, Тошкент шаҳри, Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 49

Диссертация билан Тошкент давлат иқтисодиёт университетининг
кутубхонасида танишиш мумкин.

Автореферат 2006 йил “___” да тарқатилди.

Ихтисослашган Кенгаш
илмий котибаси, иқтисод
фанлари доктори, профессор

М.С. Қосимова

1. Диссертациянинг умумий тавсифи

Мавзунинг долзарблиги. XXI аср ибтидосида жаҳон хўжалиги ўз ривожининг янги bosқичига кўтарилган бир шароитда унинг глобаллашуви ва иқтисодий интеграция жараёнлари республикамизнинг бу даврдаги ривожланишида янги талабларни келтириб чиқарди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов томонидан ишлаб чиқилган бозор иқтисодиётига ўтишнинг ўзига хос йўли концепциясига амал қилиб, миллий иқтисодиётда туб институционал ва таркибий ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Мамлакатимизда мустақиллик йилларида ташқи иқтисодий фаолият ривожланиши бўйича муайян амалий ишлар бажарилди.

Бу хусусда мамлакат Президенти И.А. Каримов: "...биз ташқи савдони либераллаштиришда, жаҳон хўжалик алоқаларига интеграциялашув борасида янада салмоқли натижаларга эришдик. Бунда мамлакатда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни экспорт қилишни рағбатлантириш, экспорт-импорт операцияларини божхона тарифлари орқали тартибга солишни янада такомиллаштириш, божхона тўловларини унификация қилиш, солиқ ва божхона маъмуриятчилиги билан боғлиқ жараёнларни соддалаштириш бўйича кўрилган чора тadbирлар катта рол ўйнади."¹ – деб таъкидлаган эди.

Жаҳон хўжалиги глобаллашувининг ҳозирги bosқичи мамлакатлар ўзаро боғлиқлигининг, шунингдек умуман жаҳон иқтисодиёти ривожланиши суръатларининг кучайиши билан таърифланади. Бу ўзаро боғлиқликнинг ортишига сабаб бўладиган омиллардан бири мамлакатлар ўртасидаги ҳаракатда бўлган халқаро капитал алмашинувнинг кучайишидир. Глобаллашувнинг давлатлар ташқи иқтисодий фаолиятига таъсирини ва бу борадаги умумжаҳон тенденциялар ва намоён бўлишининг яна бир хусусиятини ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий таркибий қисмларидан бири – ташқи савдо ривожини ўрганиш орқали кузатиш мумкин. Бу ерда хорижий мамлакатлар, хусусан Хитой тажрибасини, глобаллашув шароитида унинг ташқи иқтисодий фаолияти ривожланишини ва савдо сиёсатини ўрганиш алоҳида аҳамият касб этади.

Глобаллашув жараёнлари барча ўтиш даври мамлакатларининг ва шунингдек Хитойнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш истикболларини аниқловчи ва унинг дунёдаги иқтисодий таъсирини оширувчи муҳим омил ҳисобланади. Унинг натижаларини Хитойнинг Умумжаҳон савдо ташкилоти (УСТ)га аъзо бўлиб киришида кўришимиз мумкин. Хитойнинг УСТга аъзо бўлганидан кейинги иқтисодий ривожланишининг таҳлили шуни кўрсатдики, мамлакатнинг УСТга аъзо бўлишининг асосий натижаси ташқи савдо ҳажмининг кескин ўсишида намоён бўлди. Иқтисодий тадқиқотлар натижаларига кўра, Хитой нафақат жаҳон хўжалигига янада чуқурроқ интеграциялашувни амалга оширишга қодир, балки УСТга аъзо бўлгандан сўнг дастлабки йиллардаёқ унинг очиқ жаҳон савдо тизимига кириши натижасида мамлакат иқтисодиёти ривожланиши учун маълум афзалликларга эга бўлди.

¹ И.Каримов Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим. Халқ сўзи 11 феврал 2006 й./www.gov.uz

Изланишнинг ахборот базаси сифатида Ўзбекистон ва Хитой расмий статистика органлари, Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигининг бирламчи статистик маълумотлари, шунингдек Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, Жаҳон банки, Халқаро валюта жамғармаси, Европа тикланиш ва тараққиёт банки каби халқаро ташкилотларнинг Интернет тармоғидаги таҳлилий-статистик шарҳлари ва бошқалар хизмат қилади.

Тадқиқот усуллари. Тадқиқот жараёнида гуруҳлаш, эксперт баҳолаш, статистик, график, қиёсий, иқтисодий таҳлил каби усуллардан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янглиги. Глобаллашув шароитида Хитой Халқ Республикасининг ташқи иқтисодий фаолияти хусусиятларини аниқлаш, унинг тажрибасини умумлаштириш асосида Ўзбекистон ташқи савдосини такомиллаштириш, истиқболларини баҳолаш юзасидан аниқ таклифлар ҳамда тавсиялар ишлаб чиқилган. Олиб борилган илмий тадқиқотнинг илмий янглиги қуйидагилардан иборат:

- глобаллашув шароитида Хитой Халқ Республикаси ташқи иқтисодий фаолияти хусусиятлари аниқланиб назарий, методологик жиҳатдан таҳлил этилган;
- глобаллашувнинг ташқи савдони либераллаштириш жараёнларига таъсири асосланган;
- Хитой Халқ Республикаси ташқи савдосининг ривожланиш динамикаси қиёсий таҳлил этилган;
- Хитой Халқ Республикасининг ташқи иқтисодий фаолиятига таъсир кўрсатувчи ички ва ташқи омиллар тизимлаштирилган;
- Ўзбекистон Республикасининг ХХР билан савдо-иқтисодий ҳамкорлигининг ривожланиш истиқболлари ўрганилган;
- Хитойнинг ташқи иқтисодий фаолиятини ривожлантириш соҳасидаги тажрибасини Ўзбекистонга тадбиқ этиш имкониятлари аниқланган;
- Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш истиқболлари белгиланган.

Тадқиқотнинг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқотнинг илмий ва амалий аҳамияти шундан иборатки, олинган хулосалардан ва ишлаб чиқилган тавсиялардан Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятини янада эркинлаштириш, интеграцион жараёнларга қатнашувини ва бозор ислохотларини чуқурлаштиришда, хусусан ташқи савдо соҳасидаги муаммоларни ҳал этишда фойдаланиш мумкин. Ўзбекистонда ташқи савдони ривожлантиришда ХХР тажрибасидан унумли фойдаланиш унинг глобал хўжалик тизимига муваффақиятли интеграциялашувига ёрдам бериши мумкин. Ишда келтирилган назарий хулосалардан ва амалий тавсиялардан Ўзбекистоннинг УСТга қўшилиш шарт-шароитларини амалга ошириш ва ташқи савдо режимини жиддий эркинлаштирилишига қаратилган ташқи савдо сиёсатини шакллантиришда, ўзбек-хитой иқтисодий муносабатлари самарадорлигини оширишда фойдаланиш мумкин.

Натижаларнинг жорий қилиниши. Тадқиқотчининг “Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашуви шароитида иқтисодиётни ислоҳ қилиш

ва такомиллаштиришнинг хорижий мамлакатлар тажрибасидан фойдаланиш” бўйича ишлаб чиқилган тавсиялари Давлат Фан ва технологиялари маркази томонидан тадбиқ этишга тавсия этилган (маълумотнома № 27-742 24.09.2005й.). Диссертацияда ишлаб чиқилган тавсияларнинг жорий қилиниши савдо ташкилотларининг ривожланиши ва халқаро савдо доирасида минтақавий савдо ҳамкорлигини мустақамланишига олиб келиши таъкидланган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси томонидан тадбиқ этишга тавсия этилган (маълумотнома № 701, 21.09.05й.).

Статистик ва тахлилий материаллар, шунингдек услубий ёндашувлар республиканинг иқтисодий олий ўқув юртларида «Жаҳон иқтисодиёти», «Хорижий мамлакатлар иқтисодиёти», «Халқаро иқтисодий муносабатлар» ва “Минтақавий иқтисодиёт”, “Ташқи иқтисодий фаолият” фанларини ўқитишда қўлланилиши мумкин.

Ишнинг синовдан ўтиши. Тадқиқот иши Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университетининг (ТДИУ) «Ташқи иқтисодий фаолият» ва «Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар» кафедраларининг қўшма мажлисида, ТДИУ Муаммоли-мувофиқлаштирувчи кенгаш мажлисида, шунингдек Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, Тошкент Давлат Шарқшунослик институтининг илмий семинарларида муҳокама қилинган ва ижобий баҳоланган.

Диссертациянинг асосий назарий ва амалий натижалари, хулосалар ва тавсиялари “Global academic networking on business innovation, economic growth, human resources and information technology” халқаро илмий-амалий анжумани (Бишкек 2006), XIX Халқаро Плеханов ўқишлари (Москва 2006 й.), XVIII Халқаро Плеханов ўқишлари (Москва 2005 й.), Аспирант-талабаларнинг IV Халқаро илмий-амалий анжумани (Донецк 2001 й.), «Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожлантиришнинг хориж тажрибаси ва Ўзбекистонда уларнинг экспорт салоҳиятини юксалтириш муаммолари» республика илмий-амалий анжумани (Тошкент, 2005й.), «Фан ва иқтисодий тараққиёт» республика илмий-амалий анжумани (Тошкент, 2005й.), “Вступление Республики Узбекистан в ВТО: новые возможности и вызовы» илмий амалий семинарида (Тошкент 2005й.) маъруза қилинган.

Натижаларнинг эълон қилиниши: диссертациянинг асосий илмий натижалари 11 босма тобоққа яқин 1 та ўқув қўлланма, 1 та брошюра ва 10 та илмий мақола ва тезисларида акс этган.

Диссертация ишининг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Диссертация ҳажми жами 159 бетдан, шундан 21 та жадвал, 7 та расм ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

Тадқиқотнинг **кириш** қисмида танланган мавзунинг долзарблиги асосланган, унинг ўрганилганлик даражаси, мақсад ва вазифалари, унинг назарий ва методологик асослари, услубий асоси, тадқиқот объекти ва предмети, ишнинг илмий янгилиги, илмий ва амалий аҳамияти, тадқиқот натижаларининг синовдан ўтказилганлиги ва амалга оширилиши тавсифланган.

Биринчи боб «Глобаллашув шароитида ташқи савдо ривожланишининг назарий ва услубий асослари» деб номланиб, ташқи савдо ва халқаро рақобатбардошлик назариялари ўрганилиб, ташқи савдонинг ривожланишига глобаллашувнинг таъсири, давлат томонидан тартибга солиш усуллари ва воситалари таҳлил қилинган.

Иккинчи боб «Халқаро савдода Хитой ташқи иқтисодий фаолиятининг намоён бўлиш хусусиятлари ва замонавий тенденциялари» номланиб иқтисодий ислохотлар натижасида ХХР ташқи савдосини либераллаштириш, Хитой ташқи иқтисодий фаолияти ва савдо сиёсати, УСТга аъзо бўлишининг оқибатлари, хусусан, ижобий натижасининг ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётига таъсири кўриб чиқилган, жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви шароитида Хитой ташқи савдосининг ривожланиш динамикаси таҳлил қилинган ва илмий хулосалар чиқарилган.

Учинчи боби «Ўзбекистонда Хитойнинг ташқи савдо механизмини шакллантириш тажрибасидан фойдаланиш: Ўзбек-хитой ҳамкорлигини кенгайтириш имкониятлари» номланиб, Ўзбекистонда ташқи иқтисодий фаолиятни либераллаштириш ва миллий рақобатбардошликни ошириш масалалари, Ўзбекистон Республикасининг ХХР билан савдо-иқтисодий ҳамкорлигининг ривожланиши ва Хитойнинг ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги тажрибасини Ўзбекистонда тадбиқ этиш имкониятлари ҳамда уни ривожлантириш истиқболлари ўрганилган.

Хулоса қисмида тадқиқотнинг натижалари умумлаштирилган, илмий-амалий аҳамиятга эга бўлган амалий таклифлар ифодаланган.

2. ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Жаҳон иқтисоди глобаллашуви ва унинг натижасида мамлакатлар боғлиқлигининг ортиши улар ўртасида юз бераётган иқтисодий муносабатларга бевосита таъсир этмоқда.

Глобаллашувнинг тамойилларини ҳисобга олган ҳолда давлатнинг ташқи иқтисодий фаолияти ва ташқи савдоси жаҳон ҳужалиги тизими билан боғланганлиги сабабли муқаррар равишда нафақат миллий ҳуқуқий меъёрлар, балки халқаро ҳуқуқий стандартлар билан ҳам тартибга солинади.

Шундай экан, замонавий шароитда ташқи савдо сиёсати давлатнинг иқтисодий тизимида таъсир кўрсатувчи восита бўлиб, ташқи иқтисодий фаолият механизмлари орқали амалга оширилади. Давлатнинг ташқи савдо сиёсати ҳуқуқат олиб бораётган умумиқтисодий йўналишнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланиб, янада торроқ маънода у экспорт-импорт товар оқимларининг ҳажми, товар таркиби ва жуғрофий йўналишини тартибга солиш билан боғлиқ бўлган бюджет-солиқ фаолиятининг соҳаларидан бирдир.

Бажарилган тадқиқот иши кўрсатишича, глобаллашув жаҳон иқтисодиёти ва халқаро савдо ўсишининг муҳим рағбатлантирувчи омилига айланди, у шахсий мулоқот ҳамда инсон шахсининг ижодий салоҳияти намоён бўлиши учун қўшимча имкониятлар бермоқда. У объектив характерга эга бўлиб, сайёрада инсон ҳамда табиий ресурсларнинг нотекис тақсимланиши билан

асосланадики, бу улардан янада унумли фойдаланиш учун халқаро кооперацияни чуқурлаштириш заруриятини белгилаб беради. Шу сабабли глобаллашув жараён сифатида муқобилликка эга эмас. Глобаллашув жараёнлари натижасида келиб чиққан у ёки бу муаммоларни ҳал этишга бўлган ёндашувларгина муқобил бўлиши мумкин.

Шуни эътиборга олиш керакки, жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви интеграциялашувга нисбатан кенгроқ тушунчадир, чунки иқтисодий глобаллашув жаҳон ҳўжалигининг тўғридан-тўғри алоқада бўлмаган қисмларининг ўзаро боғлиқлигини назарда тутлади.

Глобаллашувнинг иқтисодиёт либераллашувига таъсири давлатларни ўзаро боғлиқлиги ва халқаро ташкилотларда иштироки даражасининг ортиб боришида намоён бўлди. Айнан халқаро ташкилотларда иштирок этиш давлатларнинг давлат ва нодавлат сегментларини қамраб олган институционал тузилмаларини шаклланишига имкон яратади.¹

Диссертацияда замонавий ташқи иқтисодий сиёсатда икки асосий тенденцияларнинг: бир томондан, давлатларнинг миллий иқтисодиёт очиқлигига ўтиши, яъни ташқи савдо режимининг эркинлаштирилиши ва иккинчи томондан алоҳидалик унсурларининг сақлаб қолиниши, яъни протекционистик чораларининг қўлланилиши асослаб берилган.

Миллий иқтисодий сиёсатнинг таркибий қисми бўлган ташқи савдо сиёсати ўзаро рақобатлашувчи икки йўналишга – эркин савдо сиёсати ва протекционизм сиёсати ажратилган. Ташқи савдони давлат томонидан тартибга солиш воситалари турли шаклга эга бўлиб, уларни товар оқимларига таъсир этиш характери бўйича икки асосий турга: иқтисодий ва маъмурий воситаларга гуруҳланган.

Нотариф усуллар олиб кирилаётган ёки олиб чиқилаётган маҳсулотнинг ҳажми ва номенклатураси чекловлари каби товар айланмасига таъсир этиш воситаларини билдиради. Улар кўпроқ ривожланаётган ва ўтиш иқтисодиётлари учун характерли, чунки шаклланаётган бозор тузилмалари ҳукумат томонидан протекционистик иқтисодий сиёсат юритишни тақозо этади.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, ХХР томонидан ташқи савдони тартибга солишнинг у ёки бу воситасини қўллаши ички иқтисодий вазиятга ва жаҳон бозоридаги ҳолатга боғлиқ, янада аниқлаштирилганда эса бир қатор омиллар йиғиндисига боғлиқ. Масалан, рақобат курашининг кескинлашуви, валюта курслари барқарорлигининг бузилиши, тўлов балансининг камомади, ўтиш иқтисодиётли ва ривожланаётган мамлакатларнинг ташқи қарздорлиги ва бошқалар.

Шундай қилиб, ривожланаётган ва шаклланаётган бозор иқтисодиётига хос мамлакатлар сўнги 20-30 йил мобайнида анча юқори барқарор иқтисодий ўсиш суръатлари кузатилаётган айрим мамлакатлар тажрибасидан керакли хулосаларни чиқариб олиши мумкин. Фикримизча, муваффақиятли ривожланаётган мамлакатларга Хитой ва “Осиё йўлбарслари”ни киритиш

¹ V.Cable Globalization and Global Governance G.B, London, 2003, p.98

мумкин. Ушбу мамлакатлар импорт режимини аста-секин эркинлаштириш сиёсатини олиб бориб, экспорт ҳажмини оширишга эришди.

Ушбу мамлакатларда очик савдо режимига қўшимча равишда ички савдо сиёсати амалга оширилади ва ривожланишни қўллаб-қувватлаш институтлари ташкил этилган. Хитой ташки савдоси ривожланишида тадбиркорликнинг ривожланиши учун қулайлик тугдирувчи барқарор макроектисодий вазият, шунингдек пухта ўйланган рақобатни ривожлантириш сиёсати катта аҳамиятга эга бўлди.

Диссертация ишида Хитой ташки иқтисодий фаолиятининг ривожланишида глобаллашувнинг таъсири ва намоён бўлиш хусусиятлари таҳлил қилинган. Хитой иқтисодиёти жаҳон иқтисодиёти бўйича экспертларнинг диққат марказида турибди, чунки ярим асрлик давр ичида мамлакат жаҳон ҳамжамиятининг тўла ҳуқуқли аъзосига айланди.

Хитой иқтисодиётининг қўшимча ўсиш суръати, 2005 йил ҳолатига кўра, иқтисодчиларнинг башоратларидан ҳам зиёд бўлди. Инвестицияларнинг қўшимча ўсиши ва экспорт ҳажмининг ортиши натижасида ЯИМ 9,5%га ўсди. Бу кўрсаткич ўртача бозор башорати – 9%дан юқоридир. Жорий йилда инфляция 2,8%ни ташкил этди (ҳукумат лимити – 4%), sanoat ишлаб чиқариш индекси (Industrial production) эса 16 % ўсди. Бу кўрсаткич 2004 йилдаги ўсишдан анча юқоридир. Пекин Миллий Статистика Бюроси маълумотларига кўра, 2005 йилда компьютерларни ишлаб чиқариш 69% га, лаптопларни ишлаб чиқариш 100%га ошди. Саноатнинг бундай ўсишини асосий омилларига Хитой маҳсулотига талабнинг мунтазам ошиб бораётгани ва арзон ишчи кучи самарадорлигининг ошиши киради.

Ислохотлар йилларида Хитой иқтисодий тизими чуқур ўзгаришларни бошдан кечирди. Ўзгаришлар нархнинг шаклланиши тизимида амалга оширилди. Кўп турдаги маҳсулотлар нархлари эркинлаштирилди. Истеъмол товарлари бўйича бозор нархлари улуши 90%га, ишлаб чиқариш воситалари бўйича – 80 %, кишлоқ хўжалик маҳсулотлари бўйича – 85%га етди.

Солиқ, банк, валюта ва инвестицион тизимлар қайта ташкил этилди. Қўшимча қийматга солиқ, корхоналар учун ягона даромад солиғи, марказий ҳукумат ва маҳаллий маъмуриятлар ўртасида солиқларни тақсимлаш тизими жорий этилди. Бунда марказ улушига солиқ тушумларининг кўп қисми тўғри келади.

Хорижий валюталарнинг расмий ва бозор курслари бекор қилинди ва бозор билан тартибга солинувчи ягона сузиб юрувчи курслар киритилди.

Мамлакат иқтисодий ҳаётида тобора кўпроқ рол ўйнаётган бозор механизми шакллантирилмоқда. Давлат бошқарув режалари билан тартибга солинувчи саноат маҳсулоти турларининг улуши 1978 йилги 95% дан ҳозирги вақтда 5%гача камайди.

Режали тизим бевосита бошқарувдан билвосита бошқарувга, натурал кўрсаткичлар устунлигидан қиймат кўрсаткичлари устунлигига, жамоат мулкчилигидаги корхоналар назоратидан барча мулк шаклларидаги корхоналарни назорат қилишга ўтди.

Таҳлиллар кўрсатишича, бундай кенг кўламли ижобий натижаларга олиб келган асосий омилларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- мамлакатнинг ташқи дунёга босқичма-босқич интеграциялашуви;
- ислох қилишнинг асосий усули сифатида иқтисодиётнинг бутунлай эркинлаштирилиши эмас, балки бозор томон босқичма-босқич тажрибавий текширувлар билан ўтилиши;
- ислохотларнинг дастлабки йилларидаёқ турли мулк шаклидаги, яъни жамоат, шахсий, хусусий, қўшма (хорижий шериклар иштирокидаги) хўжаликларнинг ривожлантирилиши;

- Ҳукумат миллий ва хорижий тажрибани ўрганиб, ислохотни ўзга кўрсатмалар бўйича эмас, балки мамлакат хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда амалга ошириш зарур деган хулосага келди ва «хитойча хусусиятли социализмни қуриш» йўлига қатъий туриб олди.

Глобаллашув шароитида Хитой иқтисодий ривожланиш дастурининг муҳим йўналиш. аридан бири мамлакатни жаҳон хўжалигига, шу жумладан халқаро савдо тизимига интеграциялашуви стратегияси ҳисобланади. Хусусан, Хитой ташқи савдосини ривожлантиришнинг асосий стратегияси савдони либераллаштиришни ўз ичига олган қарорлар қабул қилинишини аста-секин номарказлаштиришдан иборат.

Хитой амалиётида «иккийўллик» ёндашувдан фойдаланилган бўлиб, унинг маъноси - бозор йўлининг мавжуд режа йўли билан параллел қурилишидан иборат. Бу ёндашув қарорлар қабул қилишнинг деярли барча соҳаларига: иқтисодиёт тармоқларидаги ислохотлар, баҳоларни давлат аралашувисиз ўрнатиш, корхоналарни қайта ташкил этиш, минтақавий ривожланиш, савдо ривожланиши, валюта айирбошлашни бошқариш, марказ ва маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органлари ўртасида фискал муносабатлар, миллий валюта чиқарилишига тааллуқли. «Иккийўллик» ёндашуви қуйидагиларни назарда тутди:

- нисбатан паст режа баҳолари бўйича давлатга етказиб бериш ҳажмларини ўзгартирмай эркин бозорни очиш;
- бозор баҳолари даражасига чиқиш мақсадида режа баҳоларини аста-секин ўзгартириш. Режа баҳолари бўйича режалаштирилган етказиб беришларга, агар уларнинг ҳажми вақт ўтиши билан пасаймаса, квота ўрнатилади. Баҳоларнинг ушбу икки тури қўлланилганлиги сабабли «шоқ» кузатилмади.

Жаҳон глобаллашуви шароитида режали иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтишда мамлакат олдида турган муаммолар қуйидагилар: халқнинг ўсиб бораётган эҳтиёжлари ва қолоқ ижтимоий ишлаб чиқариш ўртасидаги зиддиятлар, кучли минтақаларо тафовутларнинг сақланиб қолиши, аввалгидек камбағал аҳоли улушининг катталиги, катта ёшдаги аҳоли улушининг ўсиб бориши, ишга жойлаш ва ижтимоий таъминот муаммоларининг сақланиб қолаётганлиги унинг ўзига хос ечимини тақозо этди. Хитой Коммунистик Партиясининг (ХКП)нинг XVI съезида бу муаммоларни фақат модернизация «учинчи қадами»нинг стратегик вазифаларини ва «тўқ жамият» (сяокан шэхуэй) қуриш вазифасини амалга ошириш асосида ҳал этиш мумкин деб эълон қилинди. Ушбу вазифани амалга ошириш учун иқтисодий

соҳада 2020 йилга келиб ялпи ички маҳсулотни 2000 йилга нисбатан 4 марта (расмий валюта курси бўйича ҳисоблаганда – 4 трлн. долл.дан ортик) кўпайтириш, мамлакатнинг ялпи қудратини ва халқаро рақобатбардошлигини янада кучайтириш, бозор иқтисодиётининг мукамал тизимини ва эркин савдон яратиш кўзда тутилган.

Тадқиқот ишида ХХРнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ҳолати ҳам таҳлил этилган. ХХРда сўнгги йилларда иқтисодий сиёсатни ишлаб чиқишда катта эътибор мамлакат ижтимоий- иқтисодий ривожланишининг асосий омили бўлган ялпи талаб ўзгаришларига қаратилди. Бундай ёндашув натижасида ЯИМнинг таққослама баҳоларда ўртача йиллик қўшимча ўсиш суръатлари 1979 йилдан 2003 йилгача йилига 9,4%ни, охириги беш йил ичида 1998 йилдан 2003 йилгача – 8%ни, 2003 йилда – 9,1%ни ташкил этдики, бу жаҳон хўжалигининг ўртача йиллик ривожланиш суръатлари – 3,8%дан анча юқори. ХХР халқ хўжалигини 2050 йилгача ривожлантириш режасига биноан ЯИМнинг ўртача йиллик ўсиш суръатлари 2010 йилгача 7,5%ни, 2020 йилгача – 6,5%ни, 2030 йилгача – 5,5%ни, 2040 йилгача – 4,5% ни ва 2050 йилгача – 3,5%ни ташкил этиши керак. ЯИМ ҳажми 2010 йилда 2,226 трлн долл.ни, 2020 йилда - 4,178 трлн. долл.ни, 2050 йилда эса бу кўрсаткич 15,634 трлн.долл.ни ташкил этиши башорат қилинган. Шундай қилиб, ХХI аср ўртасига келиб Хитой ЯИМ ҳажми бўйича (АҚШнинг ҳозирги ЯИМ ўсиш суръатлари – йилига 3,4% сақланиб қолинган ва Хитойнинг кўзланган режалари амалга ошган тақдирда) АҚШдан ўзиб кетиш имкониятига эга.¹

Мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг, шунингдек унинг дунёдаги иқтисодий таъсири ўсишининг принципаал муҳим омили бўлиб, ХХРнинг ташқи иқтисодий сиёсати ҳисобланади. Тадқиқот ишида ХХРнинг ташқи савдо сиёсати ва ташқи савдосининг ривожланиши атрофлича илмий таҳлил этилган. Хитой ташқи савдоси ривожланишининг асосий ижобий ҳолибати 2001 йил ноябрда УСТга қўшилиш ҳисобланади, бу ўз ортидан хорижий ҳамкорларнинг ўз маҳсулотини Хитойга импорт қилишда божхона тўсиқларини ва чекловларни аста-секин олиб ташлашни тақозо этди. Хитой нафақат жаҳон иқтисодиётига янада чуқур интеграциялашувга, балки УСТга аъзо бўлишнинг дастлабки йилларидаёқ мамлакат ташқи савдоси ривожланиши учун бу жараёндан маълум афзалликларни олишга эришмоқда.

ХХРнинг УСТга киргандан сўнг ўтган даврдаги иқтисодий ривожланиш яқунларининг кўрсатишича, аввалданок жаҳон бозорида рақобатбардош эмас деб топилган айрим тармоқлар, масалан, автосаноат аксинча янада тезроқ суръатлар билан ривожлана бошлади. Хусусан, 2002-2003 йилларда автомобиллар савдосининг ўсиш суръатлари ХХР ички бозорида ўтган йилларга нисбатан 50%ни ташкил этди ва 1997 йилда 1,58 млн. автомобил ишлаб чиқарилган бўлса, бу кўрсаткич 2003 йилда 4,4 млн.га етди.

Истиқболда Хитойнинг жаҳондаги иқтисодий таъсири қўламлари глобаллашувнинг ривожланиши ва унинг жаҳон хўжалик алоқаларига кенгроқ қўшилиши билан янада ортиб боради. Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, Хитойда

¹ Unated Nations ESCAP, URL <http://www.unescap.org/stat/> (2005)

иқтисодий ислохотлар натижасида саноат махсулоти ишлаб чиқарилиши жиддий ўсмоқда ва уни амалга оширилиши учун ички бозор қўлами мамлакат аҳолисининг 1978 йилдаги 962 млн.дан 2003 йилда 1,3 млрд.гача ўсишига қарамай, торлик қилмоқда. Бунинг учун Хитой хорижда сотиш бозорларини кенгайтириши керакки, у буни охириги ўн йилликда изчиллик билан ва УСТга қўшилгандан сўнг янада фаолроқ амалга оширмоқда.

Глобаллашув шароитида Хитой ташқи иқтисодий сиёсатининг энг муҳим жиҳатларидан бири хорижий инвестицияларни жалб қилишдир. Хитойга кириб келаётган хорижий инвестициялар миқдори доимий равишда ошиб бормоқда. Бунда бевосита инвестициялар хорижий инвестицияларнинг асосий қисмини ташкил этади. 2002 йилда бу кўрсаткич 50 млрд. долларни ташкил этган бўлса, турли башоратларга кўра 2006 йилдан 2010 йилгача Хитой иқтисодиётига инвестицияларнинг йиллик миқдори 100 млрд. долларни ташкил этиши кутилмоқда.¹

Ташқи иқтисодий сиёсатда савдо балансини қўллаб-қувватлаш, рақобатбардош соҳалар экспортини ошириш, ташқи савдо таркибини яхшилаш ва хорижий инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш назарда тутилди.

Хитой миллий, иқтисодий ва сиёсий давлат инкирозидан чиқиб кета олди ва охириги 20 йилда кўп кўрсаткичлар бўйича ўртача жаҳон ривожланиши даражасига чиқди. Муваффақиятлар шунчалик ёркинки, Жаҳон банки ва ХВФ каби глобал иқтисодий таҳлил марказлари 2015-2020 йилга келиб, Хитой иқтисодий ривожланишнинг мутлақ кўрсаткичлари бўйича Япония ва АҚШ дан ўтиб кетишини башорат қилишмоқда.

Илмий таҳлилларимиз кўрсатишича, Хитой иқтисодий ислохотлари ва модернизациясининг асоси бўлиб, очиклик сиёсати ҳисобланади. Очиклик сиёсати, энг аввало глобаллашув шароитида самарали ташқи иқтисодий фаолиятни амалга оширишни англатади. Хитойда ташқи савдо ислохотини ўтказиш, валюта даромадлари ва харажатларини режалаштиришни бекор қилиш, божхона тўловларининг умумий даражасини пасайтириб бориш мунтазам ва босқичма-босқич амалга оширилмоқда. Марказий банк ва давлатнинг хорижий капитал қўйилмалари учун ҳуқуқий ва иқтисодий кафолатлари комплекс тизими ташкил этилган. Давлат керакли шароитларга эга давлат корхоналарининг бевосита инвестицияларни жалб қилиш мақсадида халқаро молия бозорига чиқишини ҳар томонлама қўллаб-қувватлайди.

Хитой тажрибаси савдо сиёсатида, аввал юқори ва турли ҳимоялаш тарифлари қўлланилганлигини, сўнгра вақт ўтиши билан улар камайтириб борилганлигидан далолат беради. Бошланғич босқичларда улар ўз савдо сиёсатининг асосий воситаси сифатида экспортга йўналтирилган махсус зоналардан фойдаланишган ва шу орқали экспортни фаоллаштиришга ҳамда импорт қилувчилар рағбатларига максимал яқинлаштирилган рағбатларни экспорт қилувчиларга тақдим этишга ҳаракат қилганлар.

¹ Economic and social commission for Asia and Pacific, Draft report, Shanghai, China, 2005

Хитой ташқи савдо сиёсатини такомиллаштиришнинг амалий тажрибаси ва унинг УСТга қўшилишининг ижобий оқибатларини ўрганиш Жанубий-Шарқий Осиё мамлакатларининг иқтисодий ислохотларига ва саноат, савдо сиёсатини ривожланишига ижобий таъсир кўрсатди.

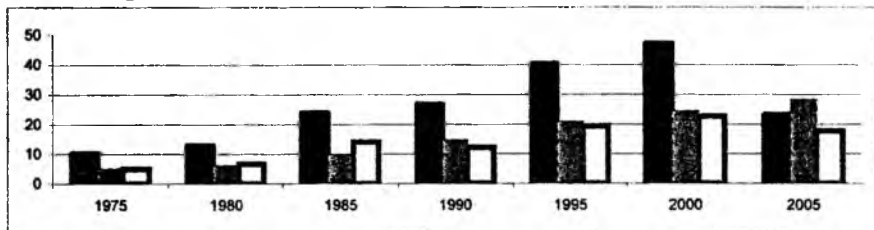
Халқаро савдо, айниқса Осиё-Тинч океани минтақасидаги савдо Хитой иқтисодиётининг саноатлашуви таъсирида самарали ривожланиш бошқичини бошидан кечирмоқда. Хитойнинг УСТга аъзо бўлишининг намоён бўлиш хусусиятларидан бири Осиё минтақаси мамлакатлари ташқи савдосининг қайта шаклланишидир.

Бундан хулоса қилса бўладики, ривожланаётган мамлакатларнинг УСТга аъзо бўлиш оқибатларини ўрганиш ва умумлаштириш, хусусан ХХРнинг ташқи савдосини ривожлантириш амалиёти ва УСТга аъзо бўлиш тажрибаси ижобий оқибатлар ва натижаларни таъминлаши мумкин.

Савдо сиёсатига келсак, таҳлилларимиз шуни кўрсатдики, ташқи савдонинг муваффақиятли ривожланишида ХХРнинг 2001 йил ноябрда УСТга қабул қилиниши ижобий рол ўйнади, 2002 йилдаёқ ХХР экспорти 22 фоизга қўпайди. 2003 йилда ХХР ташқи савдо айланмаси 851,2 млрд.долл, экспорт 438,4 млрд.долл, импорт 412.8 млрд.долл. ни ташкил этди.¹

2004 йилда Хитой товар айланмаси (1-расм) 1,154 трлн. АҚШ долларини шу жумладан экспорт 593,36 млрд.долл, импорт 561,38 млрд.долл, савдо баланси ижобий бўлиб, унинг сальдоси 31,98 млрд.долл.ни ташкил этди. 2005 йилда ушбу кўрсаткичлар шунга мос равишда 1,42 трлн. долл., 762 млрд.долл., 660 млрд.долл.ни ташкил этди (бу 1999 йилдан бери энг юқори кўрсаткич).

1-расм. ХХР ташқи савдо айланмаси (ЯИМга нисбатан, фоизда)

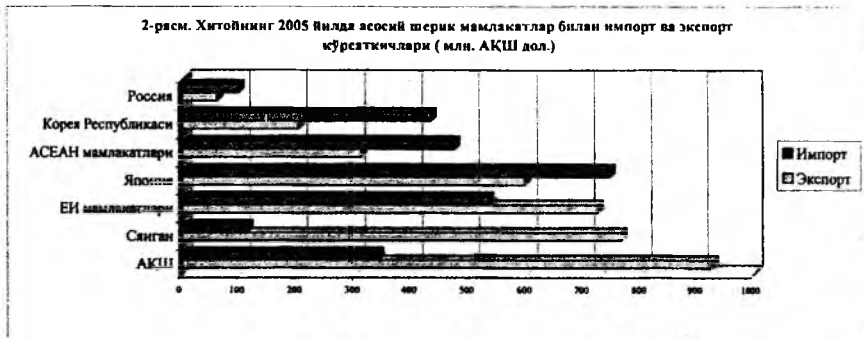
Манба: Жаҳон банки маълумотлари асосида муаллиф томонидан умумлаштирилган. World Development Indicators, 2004, 2005, 2006й.

Умуман олганда, Хитойда юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаган омилларга қуйидагиларни киритиш мумкин: ўз вақтида чуқур аграр ислохотларни олиб бориш; фаол экспортга йўналтирилган сиёсат; иқтисодиётнинг эркинлаштирилиши ва бунинг натижасида иқтисодий ўсиш давлатга тегишли эмас, балки хусусий корхоналар ҳисобига таъминланиши; иқтисодий дастурлар ва давлатнинг иқтисодиётга аралашуви маъмурий эмас, балки пировард натижалар (экспортнинг, меҳнат унумдорлиги ва самарадорликнинг ўсиши ва х.к.) билан боғланган кучли иқтисодий рағбатлар

¹ Китай факты и цифры, Издательство «Синснн», Пекин, 2006., с.112

ёрдамида амалга оширилиши; иқтисодиётнинг устивор тармоқларига йирик ҳажмдаги инвестициялар жалб қилиш дастурлари ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши деб ҳисоблаймиз.

Шунинг билан бирга, Хитой экспортёр сифатида ўз маҳсулотининг юқори рентабеллиги билан ажралиб турмайди, унинг тўқимачилик маҳсулотлари, кийим-кечак, пойафзал ва майший-техника ишлаб чиқаришдаги рақобат устунликлари мустаҳкам эмас. ХХР ички бозори паст харидга қодир талаб сабабли дунёнинг АҚШ, ЕИ га аъзо ва Япония каби етакчи давлатларида унга ўз товарларини экспорт қилишга қизиқиш уйғотмайди. Аммо, Хитой экспортда бу давлатлар етакчи роль ўйнайди, уларнинг экспортдаги улуши 2005 йилда мос равишда 163.9 млрд.долл., 143.7 млрд.долл. ва 84.9 млрд. долл.ни ташкил этган. (2-расм).

Манба: Китай факты и цифры, Издательство «Синсин», Пекин, 2005., с.112

XXI аср бўсағасида Хитой иқтисодиёти принципаал жиҳатдан янги муаммоларга дуч келдики, бу муаммолар унинг жаҳон иқтисодиётига жалб қилинганлик, жаҳон иқтисодий жараёнларининг Хитой иқтисодиётига таъсири ва Хитой иқтисодиётидаги жараёнлар оқибатларининг Осиё-Тинч океани ва жаҳон ҳўжалигига таъсири билан боғлиқ. Илмий кузатишларимиз кўрсатишича, бундай муҳим муаммоларга дефляция, давлат қарзи, банк тизими ва давлат корхоналарини ислоҳ қилиш муаммолари, оптимал валюта курсини танлаш, экспорт ўсиши суръатларини ушлаб туриш, энергетик хавфсизликни таъминлаш, ишсизликнинг ўсиши киради.

Ушбу муаммолар бизда ҳам мавжуд ва фикримизча, Ўзбекистонда Хитойнинг ташки иқтисодий фаолиятни такомиллаштириш бўйича ижобий тажрибасидан фойдаланиш мамлакатларнинг стратегик ҳамкорлигини янги мазмун билан бойитувчи омилга айланиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг мустақил равишда ривожланишини таъминлаш мақсадида, республика Ҳукумати томонидан замонавий босқичда бир вақтнинг ўзида давлат назорати тизимини тартибга солиш билан бирга, ташки иқтисодий фаолиятни мунтазам равишда эркинлаштириш борасида чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Ташқи иқтисодий сиёсат республикамизнинг жаҳон бозоридаги мавқеини мустаҳкамлашга, унинг тўлов балансини янада яхшилашга, қулай инвестиция муҳитини яратишга янада кенгрок йўналтириши керак. Бунинг учун республикамизда зарур шарт-шароитлар ва асос мавжуд.

Диссертацияда миллий рақобатбардошликни ошириш омиллари ва йўналишлари таҳлил қилинган. Бизнинг фикримизча, миллий рақобатбардошлик бир қатор омилларга, яъни умумий иқтисодий салоҳият, бошқарув даражаси, молиявий бозор ҳолати ва молиявий хизматлар сифати, инфратузилманинг ривожланиш даражаси, ишлаб чиқариш салоҳиятининг сифати, рақобат муҳитини вужудга келтиришга давлатнинг таъсири ва бошқаларга боғлиқ.

Миллий рақобатбардошликни ошириш муаммоси ниҳоятда мажмуавий ва кенг қўламли характерга эга ва айниқса УСТга қўшилишга интилаётган даврда Ўзбекистон учун унинг аҳамияти жуда катта. Маълумки, УСТга қўшилишда рақобатбардош, экспортга йўналтирилган тармоқлар ютади.

Жаҳонда ошиб бораётган талабларни ҳисобга олган ҳолда ташқи савдо сиёсатини ривожлантириш Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотларда иштирок этишига ва УСТнинг талабларини савдо сиёсатида ҳисобга олишга имкон яратади. Хитой тажрибаси кўрсатишича, Ўзбекистоннинг УСТга қўшилиши жиддий институционал ислоҳотларни амалга оширишни тақозо этади. Қўшилиш жараёни тариф тўсиқларини пасайтирилиши ва нотариф тўсиқларнинг аста-секин бартараф этилиши билан бирга кечади. Ўзбекистонлик экспорт қилувчиларга бошқа давлатлар бозорларига киришнинг қўшимча имкониятлари очилиши, шунингдек савдо тўсиқларининг камайитирилиши ва бартараф этилиши Ўзбекистондан экспорт қилинаётган рақобат устунлигига эга товарларга талабни кўпайтириш имкониятини беради. Ушбу ҳолат, масалан республиканинг озиқ-овқат саноатида ўсиш ва ривожланишнинг барқарор манбага айланиши мумкин.

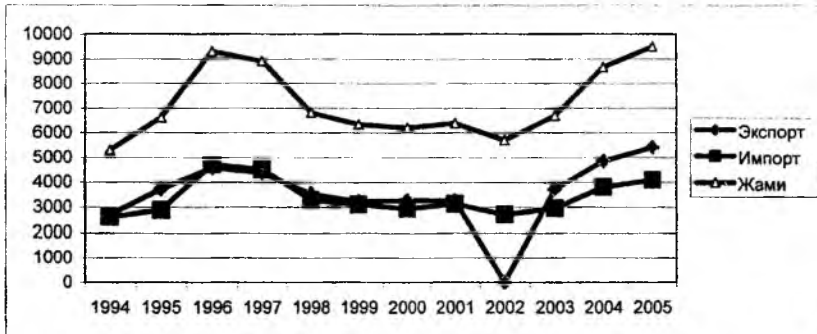
Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси ташқи савдо сиёсатини такомиллаштиришнинг асосий йўналиши мавжуд савдо режимини УСТ талабларига мослаштиришдан иборатдир. УСТ талабларига мувофиқ ташқи савдони либераллаштириш миллий иқтисодиёт очиклигини ошириш, рақобат муҳитини яратиш, нархлар номутаносиблигини тузатиш, ресурсларни самаралироқ тақсимлаш ва улардан фойдаланиш, халқаро меҳнат тақсимооти афзалликларидан тўлиқроқ фойдаланиш ҳамда аҳолининг турмуш фаровонлигини ошириш имконини яратади.

Шунингдек, диссертация ишида Ўзбекистон Республикаси ташқи савдосининг ривожланиш динамикаси таҳлил қилинган. Савдо алоқалари икки йўналишда: МДҲ мамлакатлари ва узоқ хорижий мамлакатлар билан амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг 1994-2006 йилларда ташқи савдосининг ривожланиш динамикасини ўрганар эканмиз, ташқи савдо айланмасининг бир текис ривожланмаётганлигини кузатамиз.

3-расм маълумотларидан кўриниб турибдики, ташқи савдо айланмасининг умумий ҳажми 1996 йилда энг юқори кўрсаткични, яъни 9,3 млрд. доллари ташкил этган. У олдинги йилга нисбатап деярли 41 фоизга

ўсган. 1994-1996 йиллар мобайнида ташки савдо ҳажми мунтазам ўсиб борган. 1997 йилдан бошлаб Ўзбекистон ташки савдо ҳажми қисқариш тенденциясига эга. Бу пасайиш 1997-1998 йилларда рўй берган Осиёдаги молиявий ва Россиядаги иқтисодий дефолт билан боғлиқ деб ҳисоблаймиз. 1997 йилда ташки савдо айланмаси 4,6 фоизга, 1998 йилда - 23,5 фоизга, 1999 йилда - 6,9 фоизга пасайган. Ташки савдо айланмасининг пасайиш тенденцияси 2000 йилгача давом этди ва 2002 йилда аста-секин барқарорлашди. 2004 йилда Ўзбекистон ташки савдо обороти деярли 8.7 млрд. долларни, 2005 йилга келиб эса 1996 йилдаги рекорд кўрсаткичдан ўтиб кетилди ва 9,5 млрд. долларни ташкил этди.

3-расм. Ўзбекистон ташки савдо айланмаси динамикаси.

М

анба: Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Ташки иқтисодий алоқаларни босқичма-босқич эркинлаштириш жараёни ўзининг ижобий натижаларини бера бошлади. 2004 йилда 2003 йил ташки савдо ривожланишидаги тенденциялар мустаҳкамланди.

2005 йилда четга маҳсулот экспорт қилиш ҳажми 11,5 фоизга ўсгани юртимизда амалга оширилаётган ислохотлар ва иқтисодийтни модернизация қилишда эришилаётган ютуқларнинг муҳим натижаси бўлди. Айни пайтда умумий экспорт ҳажмида тайёр маҳсулот ва хизматлар улуши 50 фоиздан ошди. Бизнинг фикримизча, бу ташки савдода мустақиллик йилларидаги энг юқори кўрсаткич - 1,3 миллиард АҚШ доллари миқдоридagi ижобий сальдога эришиш имконини берди. Натижада мамлакатимизнинг олтин-валюта заҳираси 1,3 марта кўпайди, бу эса аввало, иқтисодийтимизнинг ташки бозор ўзгаришларига барқарорлиги ортиб бораётганидан далолат беради.

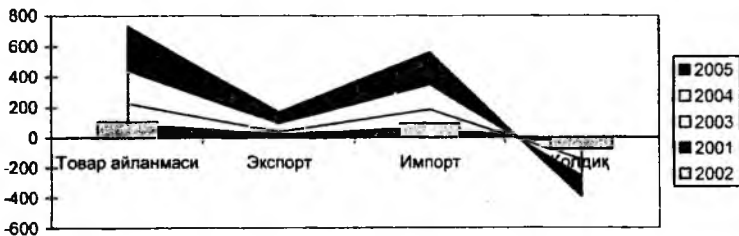
Республикамизнинг иқтисодий ривожланиши, жаҳон иқтисодийтига кенг кўламда интеграциялашувини таъминлаш, халқаро меҳнат тақсимоти афзалликларидан фойдаланиш мақсадида экспортга йўналтирилган товарлар ишлаб чиқаришни ривожлантириш, товар сифатини жаҳон андозалари асосида такомиллаштириш ва экспортини таъминлаш долзарб вазифалар қаторига киради. Бу жараёнда таркибий ўзгаришларнинг устувор йўналиши сифатида

экспортнинг ҳудудий ва товарлар таркибини такомиллаштириш, ялпи ички маҳсулотда экспорт салмоғини ошириш орқали мамлакат иқтисодий салоҳиятидан янада самарали фойдаланиш лозим. Бу эса республикамиз ташқи савдоси самарадорлигини ошириш имконини беради.

Фикримизча, яқин истиқболда Ўзбекистон ташқи иқтисодий стратегиясини ишлаб чиқишда Осиё-Тинч океани минтақаси мамлакатлари билан савдо-иқтисодий алоқаларни ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш керак. Бу эса минтақада жадал ривожланаётган мамлакатларда валюта заҳираларининг тўпланиши уларнинг Ўзбекистондаги инвестиция фаолияти учун имкониятларни кенгайтириши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг Хитой билан халқаро иқтисодий муносабатлари барқарор ривожланмоқда. ХХР 1991 йил 29 декабрда Ўзбекистон мустақиллигини тан олди ва 1992 йил 2 январда иккала мамлакат ўртасида дипломатик муносабатлар ўрнатилди. Икки томонлама муносабатларни ривожлантиришда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Хитойга ташрифлари (1992, 1994, 1999, 2001, 2005 йиллар) муҳим рол ўйнади. Ушбу ташрифлар чоғида Ўзбек-хитой давлатлараро муносабатлар асосини ташкил этувчи ҳужжатлар имзоланди. 2006 йил майда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Хитойга давлат ташрифи Ўзбекистон ва Хитой ўртасидаги иқтисодий ҳамкорликни янада ривожлантирувчи муҳим қадам бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси ва ХХР ўртасида икки томонлама ҳамкорлик жараёнида кўпгина қўшма фаолият соҳаларини камраб олувчи 114 та халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар имзоланди. Хитой томони Ўзбекистонга глобаллашув шароитида ХХР учун муҳим қизиқиш тугдирувчи ва Марказий Осиёдаги вазиятга катта таъсир кўрсатувчи минтақавий йирик мамлакат сифатида қарайди. Ҳозирги вақтда икки мамлакат ўртасида энг қулай режим ўрнатилган ва иқтисодий алоқалари мунтазам ривожланиб бормоқда. (4-расм).

4-расм. Ўзбекистон ва Хитой ўртасида савдо алоқаларини ривожланиш динамикаси (млн.АҚШ доллари)

Бизнинг фикримизча, Хитойни ижобий натижалар берган ташқи иқтисодий сиёсатидан ўтиш даври мамлакатларида адекват фойдаланишнинг асосий йўналишлари қуйдагилардан иборат бўлиши мумкин:

- Хитойнинг ислохотлар ва модернизациялаш сиёсати миллий хусусиятлар, мамлакатнинг геосиёсий ҳолатини эътиборга олган ҳолда қурилган. Бу сиёсат тадбирларида шундай кетма-кетлик назарда тутилдики, у биринчи навбатда иқтисодиётнинг энг муҳим, лекин қолоқ соҳаларини қамраб олган ва энг қисқа муддатда натижага эришиш имкониятини яратган;
- ислохотлар мавжуд давлат ҳокимиятини сақлаб қолган ва бозор қонунчилиги такомиллаштирилган ҳолда иқтисодиётнинг турли тармоқларини бозорга аста-секин кириб боришини, янги нодавлат ва хусусий мулк шаклларини шакллантиришни назарда тутар эди. ХХР Конституциясига принципал ўзгаришлар киритилиб, улар ҳуқуқий жиҳатдан барча мулк шаклларини тенглаштирди, улар хавфсизлигининг кафолатчиси бўлиб эса давлат ҳисобланади.
- Хитой ҳукумати иқтисодий ўзгаришларни аҳолини ижтимоий ҳимоялашни ҳисобга олиб амалга оширади;
- мамлакатда барқарор молиявий-иқтисодий қонунчиликни ўрнатиш йўли танлаб олинган бўлиб, унинг асосида давлат, хусусий тадбиркорлар ва хорижий сармоядорлар манфаатларини ҳисобга олиш ётади;
- бозор иқтисодиётининг глобаллашуви ва мулк ҳуқуқларининг халқаро ҳимояланиши талабларига мос келиш мақсадида Хитой қатор халқаро шартномаларни имзолаган бўлиб, улар УСТга қўшилиш учун ҳуқуқий пойдеворни яратди;
- Хитойнинг очиқлик сиёсати энг аввало, халқаро амалиёт талаблари асосида ташқи иқтисодий фаолиятни амалга оширишни аналатади. Ташқи савдо ислоҳоти амалга оширилди, валюта даромадлари ва харажатларини режалаштириш бекор қилинди, божхона тўловларини умумий даражаси мунтазам ва босқичма-босқич пасайтирилмоқда.

Хитой ташқи иқтисодий фаолиятини ривожлантириш стратегияси мамлакатнинг жаҳон хўжалик тизимига интеграциялашуви шароитида ХХI аср ниҳоясига келиб ривожланган мамлакатлар даражасига эришишга қаратилган.

3.ХУЛОСА

Тадқиқот ишида эришилган натижалар асосида қуйидаги хулосалар ва таклифлар ишлаб чиқарилган:

1.ХХI асрда глобаллашув жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг асосий йўналиши бўлади ва шунинг билан бирга минтақавий интеграция умумий глобаллашув жараёнининг элементи сифатида бу ривожнинг омили бўлиб қолади. Ушбу жараёнда Осиё алоҳида ўрин тутиб, жаҳон иқтисодиётининг барқарор ва узлуксиз ривожланишида муҳим рол ўйнайди.

2.Глобаллашувнинг ривожланиши жараёнида мамлакатлар ўз ташқи иқтисодий сиёсати стратегиясини барқарор иқтисодий ўсиш, аҳоли даромадларининг ўсиши, илғор технологиялар, саноатлаштириш, сармояларни

жалб этишни тартибга солишни таъминловчи бозор механизмлари асосида шакллантиради.

Бу шароитда ХХРдаги кенг қўламли ижобий натижаларга олиб келган асосий омилларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- мамлакатнинг ташқи дунёга босқичма-босқич интеграциялашуви;
- ислоҳ қилишнинг асосий усули сифатида иқтисодиётнинг бутунлай эркинлаштирилиши эмас, балки бозор томон босқичма-босқич тажрибавий текширувлар билан ўтилиши;
- ислохотларнинг дастлабки йилларидаёқ турли мулк шаклидаги, яъни жамоат, шахсий, хусусий, қўшма (хорижий шериклар иштирокидаги) хўжаликларнинг ривожлантирилиши;
- Ҳукумат миллий ва хорижий тажрибани ўрганиб, ислохотни ўзга кўрсатмалар бўйича эмас, балки мамлакат хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда амалга ошириш зарур деган хулосага келди ва «хитойча хусусиятли социализмни куриш» йўлига қатъий туриб олди.

3. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатдики, Хитой мисолида ривожланаётган мамлакатлар глобаллашув жараёнида иштирок этишдан энг кўп фойда олишлари мумкин ва бунда таваккалчиликларни эътиборга олиши лозим. Умуман олганда, Хитойда юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаган омилларга қуйидагиларни киритиш мумкин: ўз вақтида чуқур аграр ислохотларни олиб бориш; фаол экспортга йўналтирилган сиёсат; иқтисодиётнинг эркинлаштирилиши ва бунинг натижасида иқтисодий ўсиш давлатга тегишли эмас, балки хусусий корхоналар ҳисобига таъминланиши; иқтисодий дастурлар ва давлатнинг иқтисодиётга аралашуви маъмурий эмас, балки пировард натижалар (экспортнинг, меҳнат унумдорлиги ва самарадорлигининг ўсиши ва ҳ.к.) билан боғланган кучли иқтисодий рағбатлар ёрдамида амалга оширилиши; иқтисодиётнинг устивор тармоқларига йирик ҳажмдаги инвестициялар жалб қилиш дастурлари ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши деб ҳисоблаймиз.

4. Хитой Халқ Республикасининг замонавий ташқи иқтисодий фаолияти иқтисодиётнинг ривожланиш самарадорлигига, ички ва ташқи омиллар мувозанатига бевосита таъсир кўрсатувчи алоҳида соҳасига айланмоқда. Глобаллашув шароитида, бозор ислохотларининг янги йўналишларини тадбиқ этилиши ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштиришни талаб қилади.

Хитой иқтисодий ислохотлари ва модернизациясининг асоси бўлиб, очиклик сиёсати ҳисобланади. Очиклик сиёсати, энг аввало, глобаллашув шароитида ташқи иқтисодий фаолиятни шу тарзда амалга оширишни англатади. Хитойда ташқи савдо ислохотини ўтказиш, валюта даромадлари ва харажатларини режалаштиришни бекор қилиш, божхона тўловларини умумий даражасини пасайтириб бориш мунтазам ва босқичма-босқич амалга оширилмоқда. Марказий банк ва давлатнинг хорижий капитал қўйилмалари учун ҳуқуқий ва иқтисодий кафолатлари комплекс тизими ташкил этилган. Давлат керакли шароитларга эга давлат корхоналарининг бевосита инвестицияларни жалб қилиш мақсадида халқаро молия бозорига чиқишини хар томонлама қўллаб-қувватлайди.

5. Глобаллашув шароитида Хитойнинг иқтисодий ривожланиши дастурининг муҳим йўналишларидан бири бўлиб мамлакатни жаҳон хўжалигига, шу жумладан халқаро савдо тизимига интеграциялашуви стратегияси ҳисобланади. Бу асосий иқтисодий стратегия бўлиб, у жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви жараёнида миллий иқтисодиётларнинг барқарор ҳолатни эгаллашига имкон беради.

6. Хитой–Ўзбекистон халқаро иқтисодий муносабатларини такомиллаштириш стратегик шериклик, иккала мамлакатнинг Шанхай Ҳамкорлик Ташкилотида фаол аъзолигини эътиборга олган ҳолда ўзаро манфаатдорлик асосида ва ҳамкорлик тамойилларида қурилишини мунтазам таъминлашга эътиборни кучайтириш керак.

7. Ўзбекистон иқтисодиётини юксалтиришда ташқи савдонинг ролини янада орттириш ва мамлакат экспорт салоҳиятини ошириб бориш орқали жаҳон бозорида республика ўзига хос мустақкам ўрнини эгаллаши учун пахтачилик билан боғлиқ енгил саноат турларини устивор навбатдаги экспортга йўналтирилган тармоқлар деб эълон қилиниб, шундан келиб чиққан барча эътибор ва имтиёزلарни уларга қаратиш лозим.

8. Миллий иқтисодиётнинг УСТнинг қондалари ва шартларига мослашувининг бошланғич босқичида таваккалчиликлар ва харажатларни камайтириш учун Ўзбекистоннинг УСТга қўшилишининг рационал стратегияси ўтиш даври босқичига хос талабларни ўз ичига олиши керак. Ушбу босқичда Хитойнинг ижобий тажрибасидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Ўтиш босқичи давомида кўпчилик импорт қилинувчи товарлар бўйича ставкалар ҳозирги мавжуд даражада сақланиб қолади ёки аста секин ва жуда оз миқдорда камайиб боради. Бу тарифлар соҳасидаги сиёсат протекционистик характерга эга бўлиши ва иқтисодиётнинг асосий тармоқларини (озик-овқат саноати, енгил саноат, кимё саноати) қўллаб-қувватлашга қаратилган бўлиши керак.

9. Ўзбекистоннинг УСТга қўшилишида ташқи рақобатнинг салбий оқибатларини максимал юмшатиш учун институционал ўзгаришлар, жусусий секторни ривожлантириш, ишлаб чиқариш-технологик салоҳиятини кўтариш, ишлаб чиқаришни қайта таъмирлаш ва модернизация қилишни тезлаштириш лозим.

10. Ўрганилган тажриба ва тадқиқотнинг хотимаси сифатида шуни ҳам таъкидлаш лозимки, ўтиш даврининг самарали бозор механизмини жорий этиш борасида нархлар рақобатбардошлигини ошириш, тарифли тартибга солишни жорий этиш, инвестицион муҳитни ва миллий хавфсизликни ҳисобга олган ҳолда банк тизимини эркинлаштириш, фонд бозоридан фойдаланишни такомиллаштириш каби зарур макроиқтисодий тадбирларни изчиллик билан амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

4.Эълон қилинган илмий ишлар рўйхати

1. Асадуллаева И.Р. Стратегия интеграции зарубежных стран в мировую экономику // Ж.Иқтисодиёт ва таълим. №4, 2005., 137-140б.
2. Асадуллаева И.Р. Эффект экспорта продукции Республики Узбекистан. // «Устоз-шогирд» тизими доирасида «Фан ва иқтисодий тараққиёт» мавзусидаги Респ.илм.амал. анжуман матер. - Тошкент., 2005., 37-39 б.
3. Асадуллаева И.Р. Экономико-правовые аспекты вступления Республики Узбекистан в ВТО. Научно-методическая брошюра. - Ташкент, ТГЭУ 2004, 5.0б.
4. Асадуллаева И.Р. Качественные показатели конкурентоспособности. // Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг хориж тажрибаси ва Ўзбекистонда уларнинг экспорт салоҳиятини юксалтириш муаммолари. Респ.илм.амал.анж. матер.-Тошкент.2005, 187-188 б.
5. Мировая экономика и международные экономические отношения.(кол.ав. Асадуллаева И.Р.) Учебное пособие. Т. ТГЭУ.2002 (5.0 п.л.)
6. Asadullaeva I.R., Nazarova R.R. Globalization and the individual character of national economic development. // Ж. Business education and foreign languages for tourist service and for the tourism. - Донецк, 2004., 132-133с.
7. Гулямов С.С., Асадуллаева И.Р. Информационные и коммуникационные технологии в развитии прогресса. // «Устоз шогирд» тизими доирасида «Фан ва иқтисодий тараққиёт» мавзусидаги Респ.илмий-амалий анжуман матер. Тошкент, 2005, 19-22 б.
8. Асадуллаева И.Р., Бабаджанов Б.Б. Возможности экспорта продукции Республики Узбекистан.. // XVIII Международные Плехановские чтения. Тезисы докладов.- Москва..2005., 51-52с.
9. Асадуллаева И.Р., Маджидов М. Либерализация развития экономической интеграции Республики Узбекистан. // XIX Международные Плехановские чтения. Тезисы докладов.- Москва.2006, 155-156 с.
10. Asadullaeva I.R., Din Z. The national economy in the transition period // Ж.Иқтисодиёт ва таълим. №2, 2006., 129-134б.
11. Asadullaeva I.R., Nazarova G., Din Z. Advantages and difficulties, challenges of the national economy in the new development period/ Case: Vietnam-China // The 4th Int-l Joint Conference-Korea- Uzbekistan- Kyrgyz Republic in 2006 "Global academic networking on business innovation, economic growth, Human resources, and Information technology"- Bishkek.2006,july10-13.,202-205p.p.
12. Асадуллаева И.Р., Каримова З. Стратегия поступательного развития Китая в мировой экономике //Ж. "Иқтисодиёт ва таълим", №4, 2004 йил, 152-156 б.

Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасига талабгор Асадуллаева Индира Рустамовнанинг 08.00.11 – «Хорижий мамлакатлар иқтисоди» ихтисослиги бўйича «Хитой ташқи иқтисодий фаолиятига глобаллашувнинг таъсири: умумжаҳон тенденциялар ва намоён бўлиш хусусиятлари» мавзусидаги диссертациянинг

РЕЗЮМЕСИ

Таянч иборалар: глобаллашув, ташқи иқтисодий фаолият, ташқи савдо, эркинлаштириш, экспорт, импорт, инвестиция, иқтисодий интеграция, Умумжаҳон савдо ташкилоти, модернизация, экспортга йўналтирилганлик, савдо-иқтисодий ҳамкорлик.

Тадқиқот объекти: ХХР ташқи иқтисодий фаолияти ва Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий мажмуаси.

Ишнинг мақсади: Глобаллашув шароитида Хитойнинг ташқи иқтисодий фаолияти шакллари амалга ошириши орқали жаҳон ҳўжалигига интеграциялашуви тажрибасини умумлаштириш асосида Ўзбекистон ташқи иқтисодий фаолиятини такомиллаштириш борасида илмий, услубий ва амалий тақлиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тақриот усуллари:тадқиқот жараёнида статистик, график, таққослама, иқтисодий таҳлил усулларидан фойдаланилган.

Олинган натижалар ва уларнинг янгилиги: глобаллашув шароитида Хитой Халқ Республикаси ташқи иқтисодий фаолияти хусусиятлари назарий, методологик жиҳатдан асослаб берилган; глобаллашувнинг ташқи савдонини либераллаштириш жараёнларига таъсири таҳлил қилинган; ХХР ташқи савдосининг ривожланиш динамикаси таҳлил этилган; Ўзбекистон Республикасининг ХХР билан савдо-иқтисодий ҳамкорлигининг ривожланиш истиқболлари ўрганилган; Хитой ташқи иқтисодий фаолиятига таъсир кўрсатувчи ички ва ташқи омиллар тизимлаштирилган; Хитойнинг ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги тажрибаларини Ўзбекистонга татбиқ этиш имкониятлари аниқланган; Ўзбекистонда ТИФни ривожлантириш истиқболлари белгиланган

Амалий аҳамияти: жаҳон глобаллашуви шароитида ХХР ташқи иқтисодий фаолиятидаги тажрибаларни ўрганиш асосида Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятини янада эркинлаштириш ва такомиллаштириш юзасидан берилган амалий тақлиф ва тавсиялардан интеграцион жараёнлар ва бозор ислохотларини ривожлантиришда, хусусан ташқи савдо соҳасидаги муаммоларни ҳал этишда фойдаланилиши мумкин.

Тадбиқ этиш даражаси ва иқтисодий самарадорлиги: Ишлаб чиқилган тавсиялар Давлат Фан ва технологиялари маркази томонидан (№ 27-742 24.09.2005й.), Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси (№ 701, 21.09.05й.) томонидан амалиётда қўллашга тавсия этилган.

Қўлланиш соҳаси. Ташқи иқтисодий фаолият ва ташқи савдо комплекси, ЎзР Иқтисодиёт вазирлиги; Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги; Ўз.Р Савдо-саноат палатаси амалий фаолиятида қўлланиши мумкин.

РЕЗЮМЕ

диссертации Асадуллаевой Индиры Рустамовны на тему: “Воздействие глобализации на внешнеэкономическую деятельность Китая: общемировые тенденции и особенности проявления” на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.11 – “Экономика зарубежных стран”.

Ключевые слова: глобализация, внешнеэкономическая деятельность, внешняя торговля, экспорт, импорт, инвестиции, экономическая интеграция, Всемирная торговая организация, модернизация, экспортноориентированность, конкурентоспособность, торгово-экономическое сотрудничество.

Объекты исследования: внешнеэкономическая деятельность Китая, внешнеторговый комплекс Республики Узбекистан.

Цель работы: на основе обобщения опыта Китая, его интеграции в мировое хозяйство через осуществление форм внешнеэкономической деятельности в условиях глобализации экономики разработать научные, методические и практические рекомендации по совершенствованию внешнеэкономической деятельности Республики Узбекистан.

Методы исследования: в процессе исследования были использованы методы статистического, графического, сравнительного, экономического анализа.

Полученные результаты и их новизна: теоретически и методологически обоснованы особенности внешнеэкономической деятельности Китая в условиях глобализации; проанализированы влияние глобализации на либерализацию внешней торговли; проведён анализ динамики развития внешней торговли Китая; изучены перспективы развития торгово-экономического сотрудничества Республики Узбекистан и КНР; систематизированы внутренние и внешние факторы, оказывающие влияние на внешнеэкономическую деятельность Китая; выявлены возможности адекватного применения опыта внешнеэкономической деятельности Китая в условиях Узбекистана; определены перспективы развития внешнеэкономической деятельности Узбекистана.

Практическая значимость: разработанные практические предложения и рекомендации по либерализации и совершенствованию внешнеэкономической деятельности Республики Узбекистан в условиях глобализации мировой экономики могут быть использованы в развитии процессов интеграции и рыночных реформ, в частности в решении проблем в сфере внешней торговли.

Степень внедрения и экономическая эффективность: основные результаты исследования были рекомендованы к практической деятельности Государственным центром по науке и технологиям (№ 27-742, 24.09.2005г.), Торгово-промышленной палатой Республики Узбекистан (№ 701, 21.09.05г.)

Область применения: результаты исследования могут быть применены в сфере внешнеэкономической деятельности, внешнеторгового комплекса, Министерством экономики РУз; Министерством внешних экономических связей, инвестиций и торговли; Торгово-промышленной палатой Республики Узбекистан.

RESUME

Thesis of Asadullaeva Indira Rustamovna presented to get Candidate's degree of economic sciences on speciality 08.00.11 – “Economy of foreign countries” Subject: “Influence of globalization on foreign- economic activity of China: world-wide tendencies and peculiarities of manifestation”

Key words: globalization, foreign economic activity, foreign trade, export, import, investments, economic integration, WTO, modernization, export orientation, competitiveness, trade-economic cooperation.

Subject of the inquiry: foreign economic activity of China, foreign trade complex of the Republic of Uzbekistan.

Aim of the inquiry: Creating of scientific, methodological and practical recommendations by the using China's experience on the basis of the definitions, content and peculiarities of integration of China into the world economy within implementation of the forms of foreign economic activity in the conditions of globalization of economy.

Method of inquiry: during research methods of special statistical, graphic, comparative and economic analysis have been used.

The results achieved and their novelty: in conditions of globalization the peculiarities of foreign economic activity of China theoretically and methodologically have been exposed; influence of globalization of foreign trade has been analyzed; the analyses of dynamics of development of foreign trade of China have been made; prospects of development of trade economic cooperation between the Republic of Uzbekistan and China have been studied; domain and foreign factors influenced of foreign economic activity of China have been systematized; possibilities of adequate adoption of experience in foreign economic activity sphere of China in conditions of Uzbekistan have been exposed; prospects of development of foreign economic activity of Uzbekistan have been defined.

Practical value: the elaborated practical proposals and recommendations on development and liberalization of foreign economic activity of the Republic of Uzbekistan in condition of globalization of the world economy may be used in development of integration process and market reforms, in particular, of the solution of foreign trade sphere problems.

Degree of embed and economic efficiency: the main results of research have been used in the practical activity of Government Center of sciences and technologies (№ 27-742, 24.09.2005r.), Chamber of Commerce Industry of the Republic of Uzbekistan (№701, 21.09.05 r.)

Sphere of usage: the results of research can be used in sphere of foreign economic activity, foreign trade complex; the Ministry of Economy; Ministry of Foreign Economic Relations, investments and trade; Chamber of Commerce Industry of the Republic of Uzbekistan.

Тадқиқотчи: